

відношенню до особливостей психофізичного розвитку їх малюка, формування прихильності дитини до дорослого, спокійний і упевнений стиль сімейного виховання, створення ситуацій спільної діяльності, а також оволодіння членами родини прийомами та методами реалізації запропонованої корекційним педагогом адекватної індивідуальної програми розвитку дитини.

Список використаних джерел

1. Дегтяренко Т.В., Ковиліна В.Г. Психофізіологія раннього онтогенезу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: УАІД "Рада", 2011. – 328 с.
2. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. – М.: Владос, 2001. – 214 с.
3. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст). – М.: Академия, 1997. – 234 с.

The main areas of correctional and educational work of pathologists with parents who are raising young children with disabilities, is to develop an adequate position of parents in relation to the special needs of their child, the formation of attachment of the child to an adult, calm and confident style of upbringing, creating situations of joint activities as well as mastering the techniques of family members and methods of implementation of the proposed corrective adequate individual program of teacher development.

Keywords: young children with developmental disabilities, remedial educational work with parents.

Отримано 28.2.2012

УДК 376.42:371.214

Ю.М. Косенко

РЕТРОСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

У статті висвітлено історичний аспект впровадження дидактичних ігор у спеціальних школах при формуванні історичних понять в розумово відсталих учнів, досліджені особливості застосування даного методу у навчальних закладах для осіб з вадами інтелекту різних країн, розкрито погляди передових педагогів та вчених з даного питання.

Ключові слова: історичний аспект, дидактичні ігри, розумово відсталі учні, історичні поняття, ефективність навчання.

В статті освещен исторический аспект внедрения дидактических игр в специальных школах при формировании исторических понятий в умственно отсталых учащихся, исследованы особенности применения данного метода в учебных заведениях для лиц с нарушениями интеллекта разных стран, раскрыты взгляды передовых педагогов и ученых по данному вопросу.

Ключевые слова: исторический аспект, дидактические игры, умственно отсталые учащиеся, исторические понятия, эффективность обучения.

Проблема підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу розумово відсталими учнями завжди була актуальною у корекційній педагогіці.

У роботах В.І. Бондаря, О.Г. Зоріної, А.І. Капустіна, В.А. Лапшина, Н.Б. Лур'є, Б.П. Пузанова, В.М. Синьова, І.І. Фінкільштейна, Ж.І. Шиф відмічаються труднощі засвоєння історичних знань учнями спеціальних шкіл.

Історичний матеріал містить багато складних понять, які важко засвоїти учням, навіть у старших класах. Великі проблеми виникають у дітей зі сприйманням і усвідомленням історичних подій і явищ, особливо надто віддалених від сучасності, у встановленні та розумінні часових, просторових, причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами та явищами. За даними Л.В. Петрової [8], це є однією з причин низької мотивації вивчення історії розумово відсталими старшокласниками.

Активізувати внутрішню мотивацію і пізнавальну діяльність дітей, сприяти їй підвищенню, покликані активні форми і методи навчання, серед яких провідне місце займають дидактичні ігри.

Метою статті є ретроспективне дослідження впровадження курсу історії в навчання осіб з вадами інтелекту та використання дидактичних ігор на уроках історії, вивчення досвіду застосування ігрових методів у формуванні історичних знань та виробленні необхідних умінь і навичок у школярів з вадами інтелекту.

Можливість використання ігор у навчанні розглядалася ще у стародавні часи давньогрецькими філософами Платоном і Арістотелем, а в добу Середньовіччя активно використовували дидактичні ігри та визнавали їх потенційні можливості Д. Адамс, К.Г. Баше де Мезеірак, Е. Люк, Ф. Рабле, Т. Кампанелла, М. де Монтень, Я.А. Коменський та інші.

Гра як форма навчання історії виникла в епоху Відродження. Італійський гуманіст Вітторіно да Фельтре заснувавши школу "Casa Giocosa" у Мантуї, широко використовував різноманітні ігри у навчанні історії. В цих іграх учні зображували битви, взяття фортець, розташування військових таборів тощо. Після закінчення ігор, Вітторіно роздавав переможцям призи. Педагог говорив, що дитячий розум у грі старанніше віддається учінню і мисленню [1].

У 30-х роках XIX століття Г. Язвинським була розроблена настільна гра для формування в учнів хронологічних уявлень. Вона складалася з градусної системи, у якій найважливіші факти за століттями записувалися на різного кольору квадратних листках поділених у свою чергу на 100 невеликих клітинок, кожна з яких позначала рік. Цю методику зустріли з великим ентузіазмом на терені Російської імперії, але з часом інтерес до неї пропав, на відміну від країн Західної Європи, де цей прийом швидко став популярним і зберігся до наших часів у вигляді історичного лото.

В кінці XIX – на початку XX століття один із засновників німецької лікувальної педагогіки, директор школи для розумово відсталих дітей в м.Галле, Бруно Меннель рекомендував включити до навчального плану закладу – історію. Педагог наголошував на важливості використання ігор у її навчанні з метою поступового переходу до серйозних вимог і подальшого розвитку органів чуття, моторики, корекції мовлення, уявлень про час і простір в учнів з вадами інтелекту.

Необхідно зазначити, що у Європі в кінці XIX – на початку XX століття у більшості навчальних закладів для осіб з психофізичними вадами, історія, як окремий навчальний предмет не вивчалася. Намагаючись надати освітньому процесу практичне спрямування, учні все-таки отримували елементарні уявлення про життя людей у давні часи. Бельгійський олігофренопедагог Жан Демор зазначав, що під час занять школярі знайомляться з різними предметами, ландшафтами, пам'ятниками, картинами і розглядаючи їх, вони порівнюють, вимірюють, роздумують про їх походження, природу, життя героїв минулих епох, історичні епізоди.

У цей період в дореволюційній Росії проблема навчання і виховання розумово відсталих дітей не мала державної підтримки і вирішувалася, переважно, приватними особами та різноманітними товариствами і братствами. Нечисленні заклади (лікувально-педагогічна установа Терези Пляц у Ризі (1854), приют Святого Емануїла у Петербурзі (1881), лікувально-виховний заклад І.В.Маляревського у Петербурзі (1882), приют К.К.Грачевої у Петербурзі (1894), лікувально-педагогічний інститут для розумово неповноцінних, відсталих і нервових дітей І.А.Сікорського у Києві (1904), допоміжні школи і класи в Москві, Вологді, Нижньому Новгороді, Харкові, Катеринодарі,

Саратові і Ростові-на-Дону), які існували без централізованого управління, проводили навчально-виховний процес за власними програмами, тому нам достеменно не відомо чи викладалася історія, як окремий навчальний предмет і які методи на цих заняттях були провідними.

У 1908 році В.П. Кащенко відкриває школу-санаторій для дефективних дітей, до задач якої входили: розвиток у розумово відсталих учнів пізнавальних інтересів, самостійності та активності. Цікавим і позитивним було у школі В.П.Кащенка те, що тут забезпечувався тісний, органічний зв'язок між предметами (історією і арифметикою, історією і географією), а активність учнів у процесі навчання підтримувалася використанням низки дидактичних ігор, із залученням до неї великої кількості наочних посібників та максимальної конкретизації матеріалу [3].

Система спеціальних шкіл в Росії на початку ХХ століття проходила етап становлення, тому питання організації спеціальних шкіл і методики навчання у них дітей з вадами інтелекту розглядалися на різноманітних з'їздах вчителів, психіатрів, невропатологів. Зокрема, на Першому Всеросійському з'їзді з питань народної освіти, який проходив з 13 грудня 1913 року по 3 січня 1914 року, наголошувалося, що виховна система Ф. Фребеля повинна вважатися однією з найефективніших у навчанні дефективних дітей. У даній системі провідне місце належить саме дидактичній грі, яка сприяє розвитку інтересів та мотивує дітей до пізнавальної активності.

Після встановлення радянської влади, школи для дітей з вадами інтелекту отримали централізоване державне управління і навчальні програми у яких пріоритетним було трудове і комуністичне виховання, а предмети гуманітарного спрямування відігравали другорядне значення.

Починаючи з 1938 року друкуються нові навчальні плани і програми для допоміжних шкіл, у яких передбачалося вивчення у скороченому варіанті деяких розділів історії з програми масової школи, з урахуванням доступності матеріалу для розумово відсталих учнів.

Отже, історія, як окремий навчальний предмет, у спеціальній школі не викладалася і лише в 1960 році у навчальний план восьмирічної допоміжної школи був введений самостійний курс з історії, головним змістом якого стали епізодичні оповідання з історії СРСР. Цей навчальний предмет викладався у старших (6-8) класах.

Починаючи з II половини ХХ століття Ш.А. Амонашвілі, С.М. Лисенковою, К.О. Москаленко, В.О. Сухомлинським накопичується практичний досвід застосування ігрових методів навчання.

Наукові дослідження у цей час проводила й Л.С. Славіна, яка експериментально підтвердила і обґрунтувала вплив ігрової ситуації на

підвищення інтересу до навчально-пізнавальної діяльності у дітей зі стійкою неуспішністю. Вона пропонувала учням звичайні вправи, які діти раніше не могли виконати і пропонувала уявити, що це гра, у якій за правильну відповідь школярі отримували певну кількість кольорових карток (у отриманні яких вони були зацікавлені), а у випадку помилкового виконання завдання, картки потрібно було повертати. Результати дослідження були вражаючими. Автор описує випадок з ученицею для якої була характерна відсутність інтересу до занять, стійка неуспішність, а у ігровій ситуації школярка виявила не тільки здібності до інтелектуальних операцій, але і яскраву розумову активність. На думку вченої, саме ігрова ситуація, органічно поєднана з навчанням стала засобом підвищення розумової активності учнів.

На жаль, такі дослідження були поодинокими, адже офіційна позиція керівних органів освіти в СРСР у 50-70-х роках ХХ століття не сприяла активному впровадженню ігор у навчальний процес, гра не була включена у число засобів оптимізації навчання. Використання ігор на уроках не підтримувалося і навіть засуджувалося, ідеологізація витіснила цікавість та "навчання із захопленням", але на практиці, ігрові методи повністю не були забутими і використовувалися у гуртковій роботі, позакласних заходах тощо.

На думку О.С. Газмана, "розрив між розвитком теорії і досвідом використання гри у навчально-виховній роботі був очевидним і практика стимулювала наукові дослідження" [2, 62].

Цей період характеризується мізерною кількістю публікацій щодо використання ігор у школі. Виключенням стала книга Г.О. Кулагіної "Сто игр по истории" [6], яка вперше була видана у 1967 році і складалася з великої кількості кросвордів, головоломок, цікавих питань, завдань для вікторин, настільних ігор по типу "лото", "доміно" тощо. Переважна більшість ігор пропонованих у посібнику вимагали часу та певної підготовки учнів і вчителя, тому орієнтовані були на позакласну роботу, але на думку автора, могли успішно використовуватися і в навчальному процесі.

На нашу думку, ця робота стала поштовхом до подальших досліджень з проблеми, як у загальній, так і у корекційній педагогіці. У 1977 році виходить збірник наукових праць "Вопросы олигофренопедагогика", де була розміщена стаття В.А. Лапшина "Использование дидактических игр на уроках истории" [7]. Автор публікації підкреслював складність формування історичних уявлень і понять у розумово відсталих учнів і пропонував з цією метою використовувати дидактичні ігри, як метод розвитку інтересу школярів до предмету. У статті описані ігри, розроблені з урахуванням особливостей і можливостей розумово відсталих учнів і апробовані на уроках історії в допоміжних школах. Вчений відмічав корекційне

значення ігор, їх вплив на розвиток спостережливості, уваги, мислення, мовлення, наполегливості і цілеспрямованості у дітей з вадами інтелекту. Педагог вважав, що процес участі школярів у виготовленні дидактичних ігор та обладнання до них є могутнім засобом формування навчальної активності у розумово відсталих учнів.

Дослідник зауважував, що не слід перетворювати гру на забаву, розвагу, засіб для заповнення вимушених пауз на уроці, тому наголосив на вимогах до дидактичних ігор, вказуючи на простоту правил, своєчасну і відповідну підготовку вчителя, планування етапу уроку на якому буде вводиться гра і її тривалість, попереднє пояснення правил гри, використання індивідуального підходу, доступність гри тощо.

В.А. Лапшин відмічав, що використання дидактичних ігор на уроках історії вносить різноманітність у навчальну діяльність, знижує втомлюваність і дозволяє зберегти працездатність дітей на весь урок, звільняє матеріал від одноманітності, активізує пізнавальну діяльність розумово відсталих учнів.

У цей час за кордоном активно досліджувалися питання застосування ігор у системі освіти, особливо у США та країнах Західної Європи. У США, Великобританії, Австралії активно розроблялися і впроваджувалися імітаційно-моделюючі ігри в шкільний курс навчання, як для "академічно здібних" учнів так і для інтелектуально неповноцінних дітей.

Позитивним у цьому плані був досвід австралійських вчених-психологів М. Леллі та Й. Маклеода, які з 1974 року, працюючи з розумово відсталими школярами, провели дослідження з використанням комп'ютерних дидактичних ігор. Дані експерименту підкреслювали безперервність зворотнього зв'язку у взаємодії учнів з навчальним матеріалом, що сприяло досягненню високої насиченості навчального часу, підвищенню ефективності навчального процесу. Створені ігри підвищували продуктивність засвоєння часових і просторових співвідношень між фактами і явищами в учнів з вадами інтелекту, удосконалювали їх навички читання і письма, сприяли побудові довільних фраз тощо [5].

Не дивлячись на пожвавлення інтересу до нових форм і методів, пошук шляхів у викладанні історії в спеціальній школі обмежувався переважно позакласною роботою. Вчені наголошували на різниці пізнавальних можливостей дітей, їх інтересів, працездатності, сформованості світоглядів, на різниці класів за рівнем знань, але шкільний урок залишався одноманітним і незмінним. З цього приводу Н.Г. Дайрі зазначав, що одноманітна методика для різних класів представляє таку ж безглуздість, як наприклад, спроба одягнути всіх учнів у костюми одного розміру.

Новий виток інтересу до гри з'явився у кінці 80-х на початку 90-х років. Це якісно новий етап, на якому дидактичні ігри вже чітко

орієнтувалися саме на урок. Поступово, більшість педагогів усвідомлювали освітні, корекційно-розвиваючі та виховні можливості дидактичних ігор.

У Радянському Союзі в навчанні історії розумово відсталих учнів використовувався підручник масової школи Т.С. Голубєвої і Л.С. Геллерштейна "Оповідання з історії СРСР" для 4 класу та методична Список використаних джерел до нього, тому важливим для вчителів спеціальних шкіл було видання О.І. Бахтіною (1988), Н.І. Ворожейкіною (1980), Г.М. Донським (1986) посібників з історії, де навчальні ігри розглядалися як метод і форма навчального процесу. Автори підкреслювали вплив дидактичних ігор на розвиток інтересу в дітей до історії, стимуляцію навчальної діяльності, мобілізацію уваги учнів, активізацію пізнавальної діяльності у процесі закріплення, повторення і узагальнення історичного матеріалу.

Значною подією для вчителів історії допоміжних шкіл та студентів-дефектологів був вихід у 1992 році навчального посібника "Методика викладання історії" [4]. Його автори, А.І. Капустін і П.Є. Ковтонюк вважали, що одним із шляхів підвищення ефективності і якості навчально-виховної роботи у допоміжній школі є ігрова діяльність школярів. За даними дослідників, використання рольових ігор та логіко-дидактичних вправ у ігровій формі на уроках історії, позитивно впливає на розвиток пізнавальних інтересів та активізацію творчого мислення у розумово відсталих учнів.

На їх думку, доцільною формою самостійної роботи на уроках історії є навчально-пізнавальні ігри, під час яких учні з інтересом повторюють вивчений матеріал, пригадують дати, імена, події, працюють з основними поняттями, розширюють і поглиблюють знання.

Автори відносили ігри до методів, що викликають у дітей позитивні емоції і описали короткотривалі (до 3 хвилин) дидактичні ігри "Пошук", "Дата", "Питання-відповідь" тощо. Такі форми позакласної роботи, як вікторини, КВК на історичну тематику, були високо оцінені вченими і відмічалися, як такі, що сприяють підвищенню інтересу до вивчення історичних подій і явищ.

Розглядаючи проблему методики навчання історії дітей з вадами інтелекту Л.В. Нікітіна і І.М. Бгажнокова виділяли принцип колективності, який на їх думку передбачає використання різноманітних ігрових прийомів, колективних творчих завдань тощо.

Проблема використання дидактичних ігор у навчанні історії розглядалася Л.В. Петровою [8], яка відмічала ефективність ігор у формуванні часових історичних уявлень в розумово відсталих учнів. Автор наголошувала на варіативності ігрових завдань і відмічала доступні учням спеціальної школи такі ігри, як хронологічні кросворди, задачі і лото, історичні вікторини, ігри "Що? Де? Коли?"

тощо. На думку педагога, на закріплення хронологічного матеріалу позитивно впливатиме опитування дітей за ігровими картками, що містять різноманітні завдання і відрізняються різним об'ємом та ступенем складності.

Л.В. Петрова підкреслювала можливість використання саморобних дидактичних ігор у навчально-виховному процесі, відмічаючи корекційне значення конкурсів, вікторин, олімпіад з історії, їх вплив на виховання любові до предмету, виявлення та розвиток інтересів і здібностей у школярів з вадами інтелекту, стимулювання їх пізнавальної активності.

Схожі погляди висловлювали О.І. Бородіна, Б.П. Пузанов, Н.М. Редькіна, Л.С. Сековець зазначаючи, що при вивченні хронологічного матеріалу, необхідно проводити спеціальну роботу з розумово відсталими учнями, до якої відносили дидактичні ігри, вікторин з історичними датами тощо. Підкреслювалася необхідність закріплення вивченого матеріалу ігровими методами і прийомами.

Отже, дидактична гра, як метод навчання цікавила педагогів з найдавніших часів. Вона використовувалася передовими педагогами у якості стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів з різних навчальних предметів, у тому числі й історії. Історія, як самостійна дисципліна, тривалий час не викладалася у спеціальних закладах. Вчителі надавали розумово відсталим учням лише елементарну, логічно не пов'язану інформацію суспільно-історичного змісту.

Дидактична гра, як метод навчання історії, використовувалася у обмеженому обсязі і лише у 60-70 роках ХХ століття розпочалися перші дослідження та впровадження ігор у дидактиці осіб з вадами інтелекту за кордоном, а з кінця 80 – початку 90 років ХХ століття, дидактична гра зайняла гідне місце у навчально-виховному процесі розумово відсталих дітей в Радянському Союзі, а пізніше і в Україні.

Список використаних джерел:

1. Борзова Л.П. Дидактические игры как одна из форм организации познавательной деятельности учащихся при изучении нового материала на уроках истории: на материале истории России XIX века. Дис. канд. пед. наук: 13.00.02 – М., 2000. – 227 с.
2. Газман О.С. Роль игры в формировании личности школьника // Советская педагогика. – 1982. – № 9. – С. 60-64.
3. Замский Х.С. История олигофренопедагогики. – М.: Просвещение, 1974. – 392 с.
4. Капустин А.И., Ковтонюк П.Е. Методика преподавания истории. – Славянск: СГПИ, 1992. – 115 с.
5. Кларин М.В. Образовательные возможности игры // Советская

- педагогіка. – 1985. – № 3. – С. 132-134.
6. Кулагина Г.А. Сто игр по истории: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – 240 с.
  7. Лапшин В.А. Использование дидактических игр на уроках истории // Вопросы олигофренопедагогтики. – 1977. – №3. - С.87-94.
  8. Петрова Л.В. Методика преподавания истории в специальной (коррекционной) школе VIII вида. – М.: Владос, 2003. – 208 с.

The article highlights the historical aspect of the implementation of didactic games in special schools in the formation of historical concepts in mentally retarded children, the features of the application of this method in schools for mentally retarded children in different countries, disclosed the views of leading educators and scientists on the subject.

Keywords: historical aspect, didactic game, mentally retarded children, historical concept, effectiveness of training.

Отримано 20.2.2012

УДК : 376.433.016:821,162

Н.П. Кравець

КОРЕКЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ

В статті розглянуто необхідність корекційної спрямованості читацької компетентності розумово відсталих учнів, завдяки чому забезпечується формування їх активної читацької діяльності.

Ключові слова: корекція, читацька компетентність, розумово відсталі учні.

В статье рассмотрено необходимость коррекционной направленности читательской компетентности умственно отсталых учеников, вследствие чего обеспечивается формирование их активной читательской деятельности.

Ключевые слова: коррекция, читательская компетентность, умственно отсталые ученики.